Archive of SID

دو فصلنامه علمی ـ پژوهشی مدیریت اسلامی، سال ۲۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۳: ۱۴۹-۱۳۱

ارزیابی شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی و بررسی ارتباط این شاخص با عملکرد مالی بانکها در ایران (تحت رویکرد اسلامی)

غلامرضا کرمی *

زهره قیومی **

علی ابراهیمی کردلر ***

دریافت مقاله: ۹۳/۲/۱۸ **پذیرش نهایی: ۹۳/۹/۱۱**

چکیده

در این مقاله ابتدا سطح ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها در ایران نسبت به آنچه در سطح بین الملل مورد انتظار است، بررسی می‌شود و سپس با استفاده از شیوه تحلیل واریانس، رابطه بین سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی و عملکرد مالی بانکها مورد مطالعه قرار می‌گیرد. نتایج نشان داد که بانکها در ایران به طور مناسبی به ایفای مسئولیتهای اجتماعی ـ اسلامی نمی‌پردازند و نیز ایفای این مسئولیتها بر عملکرد مالی آنها تأثیری ندارد.

کلید واژه‌ها: بانکداری اسلامی و عملکرد مالی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها در ایران، بانکداری اسلامی در ایران.

* دانشیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران Ghkarami@ut.ac.ir

** نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری حسابداری، دانشگاه تهران- پردیس فارابی zghayomi@yahoo.com

*** استادیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران Ali20gol@yahoo.com

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

مقدمه

اسلام راه حل کاملی برای زندگی انسانها ارائه، و ملاحظات و قوانین رفتاری کاملی را برای تمام جنبه‌های زندگی فراهم کرده است؛ از این رو مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دیدگاه اسلام مورد توجه قرار گرفته است و یکی از مهمترین مفاهیم در آموزه‌های اسلامی به شمار می‌رود. مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمانها در ارتباط با تأکید اسلام بر ارزشهای اسلامی نظیر عدالت اجتماعی و تعادل زندگی است که به موجب آن، الزامات اساسی برای زندگی انسانها فراهم می‌شود. هدف اصلی اسلام از عدالت اجتماعی ـ اقتصادی، برقراری انصاف در جامعه است به طوری که گفته می‌شود در اسلام تبعیض بین افراد جامعه وجود ندارد و عدالت و امنیت برای زندگی افراد جامعه، مال و ثروت آنها همواره باید برقرار باشد. عدالت اجتماعی در توسعه جامعه نقش حیاتی ایفا می‌کند؛ این مفهوم بارها در قرآن کریم بیان شده است (بهاری و یوسف[1]، ۲۰۱۴)؛ به عنوان مثال در سوره حدید، آیه ۲۵ آمده است: "همانا ما رسولانمان را با نشانه‌هایی روشن فرستادیم؛ کتاب و میزان را نیز با آنها فرو فرستادیم تا مردم قسط و عدل را بر پا دارند."

در حال حاضر، بانکهای اسلامی یکی از مهمترین و معتبرترین نهادهای مالی در جذب سپرده‌های مسلمانان به شمار می‌روند که با رفع دغدغه‌های مسلمانان برای سرمایه‌گذاری منابع خود و با تکیه بر روشهای مبتنی بر اسلام، بخش زیادی از گردش مالی جوامع مسلمان و حتی جوامع غربی را به خود اختصاص داده‌اند. دامنه فعالیت نهادهای مالی اسلامی با برخورداری از ویژگیهایی نظیر منع بهره، مشارکت در سود و زیان و پرهیز از ارتکاب حرام در فعالیتها، به طور فزاینده‌ای در حال گسترش است. ممنوع بودن بهره بدین معنا نیست که بانکهای اسلامی به دنبال سودآوری نخواهند بود، بلکه مدیران بانکها باید با تلاشهای صادقانه خود، ضمن رعایت اصول اسلام در معاملات، سود معقولی برای سپرده‌گذاران و سهامداران فراهم کنند. برای اولین بار، حنیفا و حدیب[2] (۲۰۰۷) نشان دادند که بانکهای اسلامی دارای "هویت اخلاقی" هستند و این به مسئولیت پذیری اجتماعی بیشتر آنها نسبت به بانکهای متعارف (که صرفا بر سودآوری تمرکز دارند) منجر خواهد شد. رعایت و افشای این مسئولیتها، تأثیرات مثبتی بر جامعه دارد و موجب بهبود روابط با ذی‌نفعان، بهبود عملکرد مالی بانک به دلیل اعتماد عمومی نسبت به بانکها و فراهم آمدن منابع

1 - Bahari, Z. & Yusuf, M.Y.
2 - Haniffa & Hudaib

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com
www.SID.ir

Archive of SID

ارزانتر برای بانک، نسبت به سایر رقیبان می‌شودد.

طی سالهای اخیر با توجه به وقوع بی نظمی‌های گسترده مالی و عدم اطمینان مشتریان نسبت به بانکها به‌عنوان یکی از گزینه‌های سرمایه‌گذاری، توجه ویژه‌ای به صنعت بانکداری شده است. چنانچه بانکها به طور کامل منطبق با اصول اسلام عمل کنند و به منظور مباشرت، اطلاعات مربوط را در اختیار مشتریان قرار دهند، سودمندی در تصمیم برای استفاده‌کنندگان محقق خواهد شد و عدم اطمینان از بین خواهد رفت. از سوی دیگر طی چند دهه گذشته مسئولیت‌پذیری اجتماعی اهمیت ویژه‌ای پیدا کرده است؛ زیرا با مسائل و مشکلاتی از قبیل بیکاری، فقر، آلودگی زیست محیطی و مسائل اجتماعی دیگر در ارتباط است. هم اکنون این باور مورد توافق همگان است که نبودن اخلاق در تجارت، نه تنها پیامدهای زیانباری برای بخش مالی دارد بلکه برای جامعه و محیط زیست نیز زیان‌آور است.

این مقاله به بررسی میزان رعایت ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی و رابطه آن با عملکرد مالی در بانکهای ایران خواهد پرداخت. با ارزیابی سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی به دنبال آن هستیم که دریابیم آیا نهادهای مالی در ایران (که مطابق با قانون بانکداری بدون ربا در حال فعالیت هستند) روشهای گزارشگری اجتماعی را، که برای به اثبات رساندن عملکرد اسلامی آنها ضروری تشخیص داده شده است به طور کامل افشا می‌کنند یا خیر. در واقع چنانچه نهادهای مالی این روشها را افشا کنند، اسلامی بودن عملیات و ساختار خود را نشان داده‌اند؛ سپس شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی با عملکرد این نهادها، که آن هم از طریق نسبت ROA[1] محاسبه می‌شود، مقایسه و مشخص می‌شود که آیا ایفای مسئولیت پذیری اجتماعی ـ اسلامی توسط بانکها، بر عملکرد مالی آنها تأثیری داشته است.

در ادامه مقاله پس از بیان مبانی نظری، مروری جامع بر پیشینه پژوهشها صورت خواهد گرفت. در بخش روش‌شناسی، ضمن ارائه فرضیه تحقیق به بررسی آن براساس شیوه‌های آماری پرداخته می‌شود و سپس یافته‌های پژوهش مورد ارزیابی و نتیجه‌گیری قرار می‌گیرد. در بخش پایانی بر مبنای نتایج، پیشنهادهایی در دو طیف اجرایی و پژوهش مطرح می‌شود.

---

1 - Return on Asset

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

مبانی نظری پژوهش

مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی و عملکرد مالی

مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی به طور عمیقی در اسلام جای گرفته است (دیوساکی و عبدالله[1]، ۲۰۰۷). این مفهوم، قویترین و بحرانی‌ترین بخش در سامانه بانکداری اسلامی است که بانکداری غیرقانونی را منع می‌کند. بنابراین بانکهای اسلامی در سراسر جهان برای اثبات ادعای خود نسبت به پیروی از اصول شریعت، باید به ایفای مسئولیتهای اجتماعی خود همت گمارند. در واقع، ایفای مسئولیتهای اجتماعی به جای اینکه صرفا در جهت منافع بانکها یا به دلیل الزامات قانونی باشد به منظور رفاه اجتماعی انجام می‌شود. بنابراین بانکهای اسلامی نسبت به فعالیتهای اجتماعی و زیست محیطی در سطح جهانی و منطقه‌ای تعهد دارند (عباسی و همکاران[2]، ۲۰۱۲).

افشای اجتماعی در بانکداری اسلامی برای پاسخگویی و برقراری عدالت اجتماعی ضرورت دارد. در واقع، افشای این مسئولیتها، اسلامی بودن آنها را به اثبات می‌رساند (حنیفا و حدیب، ۲۰۰۱). پژوهشهای متعددی نشان داده است که بیشتر مسلمانان، سطح بالایی از افشای روشهای مسئولیت‌پذیری را از مؤسسات مالی و بانکها انتظار دارند (حنیفا و حدیب، ۲۰۰۷). افشای چنین اطلاعاتی تصمیم‌گیری اخلاقی ـ اسلامیِ ذی‌نفعان را آسان می‌سازد که این به نوبه خود موجب افزایش فشار بر بانکها می‌گردد تا اطلاعات بیشتری را پیوسته در مورد مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی افشا کنند.

مطابق با نظریه‌های مبتنی بر سیستم، نظیر نظریه‌های ذی‌نفعان، مشروعیت و اقتصاد ـ سیاسی، سازمانها به صورت کل و بخشی از سامانه‌ای بزرگتر و تحت تأثیر محیط هستند. بنابراین در این دیدگاه، گزارشگری اجتماعی بانکهای اسلامی قابل توجیه است (فاروق و همکاران[3]، ۲۰۰۷) بدین ترتیب که طبق نظریه ذی‌نفعان، شرکتها با انتظارات مختلفی از جانب ذی‌نفعان رو به رو هستند که پاسخگویی به این انتظارات موجب بهبود روابط با آنها می‌شود و به تبع آن بهبود عملکرد مالی شرکت را در بلندمدت به دنبال خواهد داشت، هم‌چنین نظریه مشروعیت، که از پارادایم اقتصاد ـ سیاسی مشتق شده است، دلالت دارد بر اینکه جامعه، سیاست و اقتصاد از هم جدا نیست و مسائل

1 - Dusuki & Abdullah
2 - Abbasi & et. al.
3 - Farook & et. al.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com
www.SID.ir

Archive of SID

اقتصادی را نمی‌توان بدون در نظر گرفتن مسائل اجتماعی و سیاسی بررسی کرد. بنابراین بانکهای اسلامی با ایفای گزارشگری اجتماعی، مقاصد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود را برای طیف وسیعی از استفاده‌کنندگان به نمایش می‌گذارند و از این رو مشروعیت مطلوبی به دست می‌آورند. در واقع، اگرچه اجرای مسئولیت اجتماعی هزینه‌های اولیه‌ای برای شرکتها دارد در نهایت به دلیل بهبود شهرت شرکت، کاهش هزینه‌ها در بلندمدت و افزایش تقاضا، موجب افزایش فروش و سود و در نتیجه به بهبود عملکرد شرکت منجر می‌شود (پودی و ورگالی[1]، ۲۰۰۹). از سوی دیگر، شکست در افشای مسئولیتهای اجتماعی، می‌تواند به عدم حمایت ذی‌نفعان از شرکت منجر شود و در نتیجه تأثیرات نامناسبی بر عملکرد شرکت خواهد گذاشت. البته برخی از پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که رابطه منحنی شکل مثبت، منفی و حتی خنثی (بدون تأثیر) میان مسئولیت‌پذیری اجتماعی و عملکرد شرکت وجود دارد (لین، یانگ و لیو[2]، ۲۰۰۹). نبود بنیاد نظری مناسب و مشکلات روش‌شناختی می‌تواند از دلایل اصلی این نتایج متناقض باشد. البته باید این مهم را درنظرگرفت که تأثیر مسئولیت اجتماعی بر عملکرد شرکت به ویژگیهای صنعت مشروط است که اغلب به عنوان سطح قابل قبول سیرت، اخلاقیات و اهمیت فعالیتهای اجتماعی تعریف می‌شود (لی، سینگال و کنگ[3]، ۲۰۱۲).

ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی

تعیین شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها با استفاده از چک لیست افشایی براساس استانداردهای بین المللی انجام شده که شامل نُه بُعد است. ابعاد این چک لیست به اختصار معرفی می‌شود:

بُعد اول ـ مأموریت و چشم‌انداز بانک: در محیط کسب و کار امروزی، ذی‌نفعان و سهامداران تمایل دارند پیوسته از اخبار و طرحهای کسب و کار نهاد مالی آگاه باشند و این امر با طراحی و ارائه بیانیه مأموریت و چشم انداز می‌تواند محقق گردد. در واقع اولین مرحله برنامه ریزی استراتژیک و اساس تمام اهداف و استراتژیهای سازمان، بیانیه‌های آنهاست. مأموریت هر سازمان، فلسفه وجودی آن را بروشنی بیان می‌کند و رفتار و فرهنگ سازمان را نشان می‌دهد. هم‌چنین

1 - Poddi & Vergalli
2 - Lin, Yang & Liou
3 - Lee, Singal & Kang

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

چشم‌انداز سازمان به معنای مقصد و آرمان سازمان است و آینده‌ای را که باید محقق‌الوقوع و جذاب باشد به نمایش می‌گذارد. بیانیه تنها نباید شعار باشد بلکه باید دست یافتنی و بخشی از سنتهای سازمان باشد. از این رو در مأموریت و چشم انداز بانکهای اسلامی، اهداف و استراتژیهای بانک در برابر جامعه اسلامی معرفی می‌شود؛ ضمن اینکه بانک متعهد می‌شود طبق اصول اسلام عمل کند (تیوهین[1]، ۲۰۱۴).

بُعد دوم ـ نام و ترکیب اعضای هیأت مدیره و گروه مدیران أرشد، اعضای هیأت مدیره و گروه مدیران ارشد به عنوان یکی از مهمترین عوامل حاکمیت شرکتی کارامد در بانکهای اسلامی به شمار می‌روند. مشخصات هیأت مدیره از جمله ترکیب و استقلال آنها، همواره مورد توجه قرار گرفته است. در واقع حضور اعضای مستقل در هیأت مدیره به منظور حفاظت از حق سهامداران است و نقش مهمی در کاهش تضاد بین سهامداران و مدیران ایفا می‌کند. هم‌چنین ایجاد کمیته حسابرسی برای بانکها الزامی است و اعضایی از هیأت مدیره نیز عضو این کمیته هستند. این کمیته به کاهش مشکلات نمایندگی کمک می‌کند تا اطلاعات حسابرسی دقیق، بموقع و بیطرفانه‌ای در اختیار همه ذی‌نفعان قرار گیرد. در این بُعد مواردی چون نام، مرتبه شغلی و پروفایل اعضا، سهامدار بودن اعضا و عضویت اعضای هیأت مدیره در کمیته حسابرسی مورد بررسی قرار می‌گیرد (درمدی[2]، ۲۰۱۳).

بُعد سوم ـ خدمات بانک، به منظور باقی ماندن در بازار رقابت، بانکهای اسلامی باید همواره به دنبال ایجاد نوآوری در خدمات خود باشند ضمن اینکه در این موارد، اصول اسلام نباید نقض گردد. با توجه به رقابت شدید، بازارهای پیچیده و تقاضای ذی‌نفعان برای شفافیت بیشتر، این بانکها باید با ارائه گزارشهایی مؤثر در مورد جزئیات سرمایه‌گذاریها و هرگونه خدمات مالی جدید، مشخص کنند که آیا مطابق با اصول اسلام و قوانین اخلاقی عمل کرده‌اند یا خیر. به همین منظور چنین فعالیتهایی باید توسط هیأت نظارت بر شریعت تأیید شود؛ چرا که این کار روشی برای مشروعیت بخشیدن به محصولات و خدمات جدید در بانکهای اسلامی بر اساس اصول اسلام است.

بُعد چهارم- زکات، صدقه و قرض‌الحسنه، از آنجا که زکات، صدقه و قرض‌الحسنه جزء ارزشهای بنیادی اسلام به شمار می‌رود، توجه بانک به این بُعد موجب کاهش شکاف بین طبقات

1 - Tuhin, M.H.
2 - Darmadi

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

اجتماعی می‌شود (لوئیس[1]، ۲۰۰۱). به طور کلی، زکات و صدقه به عنوان دو ابزار برای کاهش فقر و نابرابری در اسلام مورد توجه قرار گرفته که این دو مفهوم معنوی از جمله مسئولیتهای اجتماعی و اخلاقی بانکهای اسلامی است. زکات و صدقه موجب باز توزیع درامد و ثروت، ترویج محبت، همکاری و هماهنگی بین افراد جامعه می‌شود به طوری که برای هر مسلمان، استانداردهای عادلانه‌ای از زندگی تضمین می‌گردد (متوالی[2]، ۱۹۹۷). همان طور که در اصول بانکداری اسلامی دریافت بهره (ربا) منع شده است، پرداخت زکات برای بانکهای اسلامی الزامی شده است. قرآن کریم بارها به این دو اصلِ مهم اشاره می‌کند: "هر مالی از اموال خود را به رسم ربا داده اید تا در میان اموال مردم افزون شود، نزد خدا فزونی نمی‌گیرد، ولی هر مالی را که به عنوان زکات پرداخته اید و خواهان تقرب به درگاه خداوند هستید و پاداش او را می‌طلبید، اموالتان دوچندان فزونی می‌یابد"(روم/۳۹).

در دین اسلام همان‌گونه که کسب درامد از هر راهی مجاز نیست، خرج کردن مال نیز در هر راهی جایز نیست. یکی از نیکوترین راه‌های مورد تأیید اسلام برای صرف مال، صدقه دادن آن در راه خداست. در آیه ۱۰۴ از سوره بقره بیان شده است که "آیا نمی‌دانستند که خداوند فقط توبه را از بندگانش می‌پذیرد و صدقات را می‌گیرد که خداوند توبه پذیر و مهربان است."

قرض‌الحسنه نیز ترکیبی از قرض و صفت حُسن است که در مقابل قرض ربوی قرار دارد. خداوند در قرآن، خودش را طرف قرض می‌داند. در آیه ۱۱ از سوره حدید آمده است "کیست آن کس که به خدا وامی نیکو دهد تا (نتیجه‌اش را) برای وی دوچندان گرداند و او را پاداشی خوش باشد".

بُعد پنجم ـ منابع انسانی، با توجه به اخلاق اسلامی در کسب و کار، کارکنان بزرگترین دارایی بانکها هستند که رفاه آنها باید مورد توجه قرار گیرد. در واقع مسئولیت کارفرمایان است که از پرداخت دستمزد عادلانه (نه کمتر و نه بیشتر از آنچه انجام می‌دهند.) به نیروی انسانی تحت استخدام خود مطمئن باشند و به آنها فرصت دهند تا به تعهدات معنوی خود عمل کنند؛ زیرا ایجاد فرصتهای برابر در اسلام تأکید شده است. هم‌چنین برای بهبود وضعیت بانک اسلامی و موفق بودن آن در بازار رقابتی، لزوم ایجاد هماهنگی بین نام و اعتبار بانک با رفتار کارکنان ضروری است.

---

1 - Lewis
2 - Metwally

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

برای این منظور، توجه به توانایی کارکنان و آموزش اصول بانکداری اسلامی به آنها از جمله موارد مهم برای رسیدن به چنین موفقیتی است. افشای ایفای مسئولیتهای اجتماعی در برابر کارکنان از جمله ارزشمداری، سیاست فرصتهای برابر، رفاه و آموزشِ موارد پولی و اصول اسلام به آنها در گزارش سالانه بانکهای اسلامی ضروری است (درمدی، ۲۰۱۳).

بُعد ششم ـ بستانکاران، این بُعد به سیاست بدهی و فعالیتهای استقراض بانک اشاره دارد. توانایی بانکها در مشخص ساختن سیاستهای مالی مناسب به منظور ایجاد فرصتهای سرمایه‌گذاری از عوامل اصلی رشد و پیشرفت آنها به‌شمار می‌آید. انتخاب سیاست بدهی یا ساختار سرمایه از تصمیمات مهم بانکها به شمار می‌رود و بر عملکرد آنها تأثیر می‌گذارد (عربصالحی و همکاران، ۱۳۹۰).

بُعد هفتم ـ جامعه، به سبب اینکه طبق اصول شریعت، بانکها در برابر جامعه مسئولیت دارند، باید به مشارکت در فعالیتهای اجتماعی بپردازند؛ برای مثال، بانک باید بخشی از منابع خود را صرف تسهیلات آموزشی، فرهنگی، بهداشت، سلامت و... کند. توجه به این بُعد می‌تواند تأثیر مهمی بر عملکرد بانک داشته باشد.

بُعد هشتم ـ محیط زیست، مسئولیت‌پذیری زیست محیطی به عنوان یک جنبه مهم از مسئولیت اجتماعی، شرط لازم برای بقا و موفقیت بانک است. در اسلام از آسیب رساندن به فرد، جامعه یا محیط زیست، نهی شده است. بنابراین از بانکهای اسلامی انتظار نمی‌رود تا به تأمین مالی فعالیتهایی بپردازند که موجب تخریب محیط زیست می‌گردد. به علاوه، بانکهای اسلامی باید بودجه‌ای را در جهت حفظ محیط زیست اختصاص دهند. اگرچه آسیب رساندن فعالیت بانکهای اسلامی به محیط زیست، آن هم به طور مستقیم بعید به نظر می‌رسد، مشتریان این بانکها نیاز دارند تا اطمینان یابند که فعالیت بانکها به رفاه جامعه آسیب وارد نمی‌کند (درمدی، ۲۰۱۳).

بُعد نهم ـ بررسیهای هیأت نظارت بر شریعت، طبق این بُعد، باید هیأتی با هدف نظارت بر شریعت در بانکهای اسلامی به منظور اطمینان یافتن از مطابقت عملکرد بانک با اصول شریعت تشکیل شود (حنیفا و حدیب، ۲۰۰۷). هیأت ناظر شامل علمای برجسته‌ای است که توسط مدیر بانک استخدام می‌شوند. اما آنها مستقل، و دارای صلاحیت و قدرت قانونی در مورد تصویب یا رد هرگونه پیشنهاد ارائه شده توسط مدیر بانک بر اساس قوانین اسلام هستند به طوری که همراه با گزارش سالانه بانک اسلامی، هیأت ناظر هم گزارشی از تطبیق یا عدم تطبیق تمام معاملات با

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

قوانین شریعت ارائه می‌کند. در مواردی که مطابقت وجود ندارد، باید اطلاعاتی درباره علل عدم تطابق و اقدامات لازم در جهت اصلاح آن افشا شود.

پیشینه پژوهش

حنیفا و حدیب (۲۰۰۷) به بررسی هویت اخلاقیِ بانکهای اسلامی در کشورهای حوزه خلیج فارس پرداختند. آنها با طراحی "چک لیست هویت اخلاقی" حاوی هشت بُعد، نشان دادند که بین سطح واقعی افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی و سطح، مطلوب آن در بانکهای اسلامی فاصله زیادی هست.

حسن[1] (۲۰۱۰) با مطالعه گزارشگری مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بانکهای اسلامی به این نتیجه رسید که مسئولیت پذیری اجتماعی برای بانکهای اسلامی اهمیت چندانی ندارد.

زبیر و همکاران[2] (۲۰۱۲) با تحقیق در مورد روشهای گزارشگری اجتماعی بانکهای اسلامی در عربستان دریافتند که تفاوت معنی داری بین سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بانکهای اسلامی و متعارف وجود ندارد.

آلپرهان[3] (۲۰۱۲) در پژوهش خود نشان داد که شکاف بزرگی میان ادعای نظری بانکهای اسلامی در مورد فعالیتهای اجتماعی آنها و یافته‌های تجربی وجود دارد. این بانکها کمتر، فعالیتهای اجتماعی را در گزارشهای مالی یا سایتها افشا می‌کنند.

عباسی (۲۰۱۲) به مقایسه شاخص مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بانکهای اسلامی و متعارف پرداخت. یافته‌های او نشان داد که تفاوت اندکی در سطح و اندازه افشا بین این دو گروه از بانکها هست.

در زمینه ارتباط بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتها و عملکرد مالی آنها، پژوهشهای بسیاری انجام شده است؛ اما تحقیقات بسیار کمی، این ارتباط را از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار داده است؛ در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نتایج بررسیهای موسعید و بوتی[4] (۲۰۱۲) نشان می‌دهد که افشای مناسبی از مسئولیت‌پذیری

---

1 - Hassan
2 - Zubaru & et. al
3 - Alperhan
4 - Mosaid & Boutti

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

اجتماعی ـ اسلامی در گزارشهای سالانه بانکهای اسلامی انجام نمی‌شود و هیچ‌گونه رابطه معنی داری بین عملکرد مالی و شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی در این بانکها نیست.

أرشد و همکاران[1] (۲۰۱۲) با جمع آوری داده‌های هفده بانک اسلامی در کشور مالزی طی سه سال به بررسی اثر افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بر عملکرد مالی این بانکها پرداختند. این پژوهشگران برای محاسبه متغیر عملکرد مالی از معیارهای میزان بازده داراییها (ROA) و میزان بازده حقوق صاحبان سهام (ROE)[2] استفاده نمودند. تحلیلها نشان داد که افشای فعالیتهای اجتماعی به طور قابل توجهی، رابطه مثبتی با عملکرد مالی بانکهای اسلامی دارد. از دیدگاه اسلام فعالیتهای اجتماعی و افشای آنها، استراتژیهای تجاری مهمی در ایجاد عملکرد برتر و پایدار برای سازمانها به شمار می‌رود. در پایان پژوهشگران تأکید کردند که بانکهای اسلامی باید توجه ویژه‌ای به همه ذی‌نفعان خود مبذول دارند.

تیوهین (۲۰۱۴) به اندازه‌گیری تأثیر هزینه‌های مرتبط با فعالیتهای اجتماعی بر عملکرد مالی بانکهای اسلامی در بنگلادش پرداخت. در این پژوهش، ROA و ROE به‌عنوان معیارهای عملکرد مالی برای بانکهای اسلامی در نظر گرفته شد. نتایج نشان داد که هزینه‌های ایفای مسئولیتهای اجتماعی بر عملکرد مالی بانکهای اسلامی هیچ اثری ندارد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی، و در آن از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. به منظور ارزیابی سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در نمونه مورد بررسی از جدولهای آمار توصیفی استفاده شده است. هم‌چنین برای آزمون فرضیه پژوهش، روش تحلیل واریانس مورد استفاده قرار گرفته و آزمونهای پیش فرض، استفاده از الگوی رگرسیونی شامل آزمون نرمال بودن به منظور اطمینان از توان اتکای نتایج به‌کار برده شده است. برای آماده سازی اطلاعات از نرم افزار إکسل و برای آزمون فرضیات، نرم افزار R[(1)] مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به اینکه، داده‌های بانکها در نمونه مورد بررسی به تفکیک سال مورد تحلیل قرار گرفت در نتیجه نوع داده‌ها از الگوی مقطعی پیروی می‌کند. هم‌چنین در بخش ادبیات پژوهش به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات از روش

1 - Arshad, R. & et.al
2 - Return On Equity

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

کتابخانه‌ای و به منظور جمع‌آوری اطلاعات برای تعیین شاخص مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها، چک لیستِ استاندارد بین‌المللی به کار گرفته شده است.

فرضیه پژوهش

با توجه به مبانی نظری ذکر شده و مرور پیشینه پژوهش، فرضیه پژوهش به شرح زیر تدوین می‌شود:

"رابطه معنی داری بین شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی و عملکرد مالی در بانکهای ایران وجود دارد."

متغیرها و چگونگی محاسبه آنها

متغیر مستقل

به منظور تعیین شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها، به‌عنوان متغیر مستقل از چک لیستِ استاندارد بین‌المللی استفاده شده است که حاوی نُه بُعد و در مجموع، حاوی ۸۰ قلم است. چنانچه بانک، این موارد را در گزارشهای سالانه افشا کرده باشد، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر به آنها تعلق خواهدگرفت. سطحِ مطلوب افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی، زمانی به دست می‌آید که در گزارشهای سالانه بانکها، تمامی این اقلام افشا شده باشد. لازم به ذکر است که در بخش آمار توصیفی نیز از همین شاخص استفاده شده است. شاخص افشای مسئولیت پذیری اجتماعی (CSRDI)[1] به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$CSRDI_j=\sum_{i=1}^{n_j}\frac{X_{ij}}{n_j}$$

که در آن:

X_{ij} : اقلام چک لیست است که چنانچه افشا شود، عدد یک و در صورت عدم افشا عدد صفر اختصاص داده می‌شود.

n_j : تعداد کل اقلام چک لیست است که بانکِ j به افشای آنها ملزم است.

1 - Corporate Social Responsibility Disclosure Index

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

متغیر وابسته

به منظور سنجش عملکرد مالی به عنوان متغیر وابسته، معیار ROA به‌کار برده شده است و برای اندازه‌گیری آن، سود خالص بر میانگین کل داراییها (ارزش کل داراییها در ابتدای دوره به علاوه ارزش کل دارایی‌ها در پایان دوره تقسیم بر دو) تقسیم می‌شود.

مدل مربوط به آزمون فرضیه :

$$ROA_t = \beta_{.} + \beta_t CSRDI_t + \varepsilon_t$$

که در آن:

ROA، نشاندهنده بازده داراییها در پایان دوره و β ضرایب معادله رگرسیون است.

جامعه و نمونه آماری

در این پژوهش، تمام بانکهای دولتی و خصوصی مورد بررسی قرار گرفتند که گزارشها و صورتهای مالی آنها برای دوسال ۹۰ و ۹۱ در سایت بورس اوراق بهادار موجود بود. با توجه به این شرایط، ۱۷ بانک برای هر یک از این دوسال، نمونه پژوهش را تشکیل می‌دهند.

یافته‌های پژوهش و ارزیابی نتایج

آمار توصیفی

شاخصهای مرکزی و پراکندگی داده‌ها به عنوان دو رکن اصلی از آمار توصیفی در جدول (۱) ارائه شده که برای این کار از میانگین شاخص هر یک از بانکها طی دو سال ۹۰ و ۹۱ استفاده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، میانگین CSRDI برابر با ۴۴/۲۶ درصد به دست آمده است. بنابراین می‌توان استنباط کرد که بانکها در ایران سطح مطلوبی از مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی را نسبت به میزان مورد انتظار در سطح بین الملل (سطح مطلوب شاخص مورد بررسی برابر با ۸۰، یعنی مجموع اقلام در چک لیست به‌کار برده شده است.) در گزارشهای سالانه خود افشا نمی‌کنند که این امر را می‌توان به عدم تطبیق قانون بانکداری بدون ربا در ایران با استانداردهای بین‌المللیِ مصوب برای بانکهای اسلامی نسبت داد.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۱: شاخصهای مرکزی و پراکندگی مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای هر دو سال ۹۰ و ۹۱

شرح	*CSRDI*
حداقل	۳۰
چارک اول	۳۹/۰۶
میانه	۴۳/۷۵
میانگین	۴۴/۲۶
چارک سوم	۴۹/۶۹
حداکثر	۷۵/۵
واریانس	۴۸/۲۱

هم‌چنین نمودار جعبه‌ای برای شاخص مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی نشان می‌دهد که ۷۵٪ از بانکها کمتر از ۵۰٪ اقلام چک لیست را افشا می‌کنند که مؤید عدم افشای سطح مطلوبی از شاخص مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی در بانکهای ایران است؛ لذا می‌توان نتیجه گرفت که بانکها در ایران، ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی را در گزارشهای سالانه خود به نحو مطلوب افشا نمی کنند.

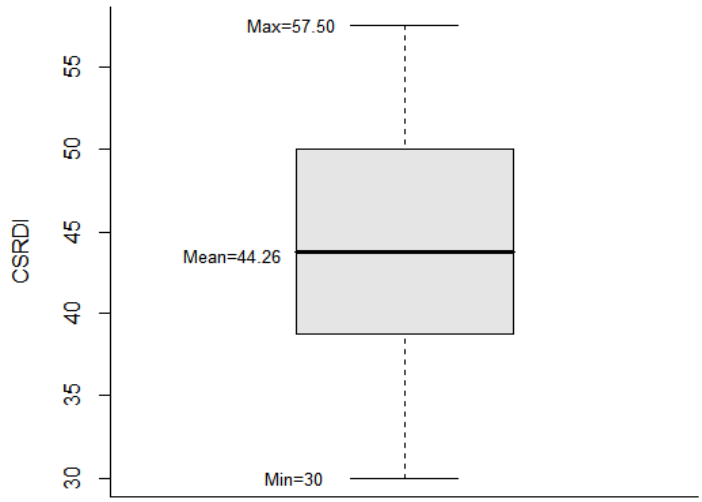

نمودار ۱: نمودار جعبه‌ای برای CSRDI

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com
www.SID.ir

Archive of SID

آمار استنباطی

بررسی فرض نرمال بودن داده‌ها

فرض نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون آماری شاپیرو ـ ویلک[1] در سطح معنی‌داری ۵٪ بررسی شده است. چنانچه مقدار احتمال مربوط به آزمون از ۵ درصد بیشتر باشد با اطمینان ۹۵ درصد نرمال بودن داده‌ها تأیید می‌شود. پس از اجرای این آزمون، فرض نرمال بودن برقرار نشد؛ لذا با اعمال تبدیل لگاریتم، نتایج آزمون مطابق جدول (۲) است. همان‌گونه که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود با توجه به سطح معنی‌داری، فرضیه نرمال بودن لگاریتم داده‌ها پذیرفته می‌شود.

جدول ۲: نتایج آزمون نرمالیتی شاپیرو ـ ویلک

لگاریتم *ROA*	سال مالی	
	۹۰	۹۱
میانگین	۰/۵۵	۰/۶۱
واریانس	۱/۱۱	۰/۶۶
آماره	۰/۹۴	۰/۹۶
سطح معنی داری	۰/۳۶	۰/۵۵

جدول (۳) اندازه ضریب همبستگی پیرسون را بین دو متغیر ROA و CSRDI نشان می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شود مقدار ضریب همبستگی ۰/۱ بیانگر رابطه خطی ضعیفی بین این دو متغیر است.

جدول ۳: ضرایب همبستگی و تعیین دو متغیر ROA و CSRDI

سال مالی	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
۹۰	۰/۱۳	۰/۰۲	-۰/۰۵
۹۱	۰/۱۷	۰/۰۳	-۰/۰۴

به منظور الگوسازی رابطه بین این دو متغیر از الگوی رگرسیون خطی ساده استفاده شده است که ضرایب رگرسیونی براورد شده و نتایج تحلیل واریانس در جدول (۴) ارائه شده است.

1 - Shapiro - Wilk

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، سطح معنی‌داری برای متغیرها بیش از ۵ درصد است. این نتیجه حاکی است که فرض صفر در تحلیل واریانس یعنی "صفر بودن ضرایب متغیرها" پذیرفته می‌شود. بنابراین رابطه خطی معنی داری بین دو متغیر ROA و CSRDI برقرار نیست.

جدول ۴: نتایج تحلیل واریانس

متغیرها	ضرایب متغیرها		آماره t		سطح معنی داری		آماره F	
	۹۰	۹۱	۹۰	۹۱	۹۰	۹۱	۹۰	۹۱
عرض از مبدأ	-۰/۲۲	-۰/۴۱	-۰/۱۵	-۰/۲۶	۰/۸۸	۰/۷۹	۰/۲۷	۰/۴۲۸
CSRDI	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۵۲	۰/۶۶	۰/۶۱	۰/۵۲		

بدین ترتیب فرضیه پژوهش را نمی‌توان پذیرفت؛ یعنی "رابطه معنی داری بین شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی و عملکرد مالی در بانکهای ایران وجود ندارد." هم‌چنین با نظر به اندازه ضرایب تعیین محاسبه شده که در جدول (۳) آمده است در سال ۱۳۹۰، ۲ درصد و در سال ۱۳۹۱، ۳ درصد از تغییرپذیری متغیر وابسته توسط متغیر مستقل بیان می‌شود.

بحث و نتیجه گیری

اسلام، ملاحظات و قوانین رفتاری کاملی برای تمام ابعاد زندگی انسان فراهم آورده است. از این رو مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ذات حقیقی اسلام مقدس، و نسبت به آن تأکید شده است. طبق این مفهوم در فلسفه اسلامی، بانکها و مؤسسات مالی به سرمایه‌گذاری در پروژه‌هایی تشویق می‌شوند که هم از لحاظ تجاری سودمندی و هم در جهت رفع نیازهای جوامع بزرگتر باشد. درواقع سامانه بانکداری اسلامی باید در مورد انتخاب نوع پروژه‌های سرمایه‌گذاری و معاملات خود محتاط باشد و صرفا به بُعد سودآوری آن توجه نکند. مسئولیت‌پذیری اجتماعی، قویترین و بحرانیترین بخش در سامانه بانکداری اسلامی است و ایفای مسئولیتهای اجتماعی به جای اینکه تنها در جهت منافع بانک یا به دلیل الزامات قانونی باشد به منظور رفاه اجتماعی انجام می‌گیرد. بنابراین به منظور تحقق هدف اسلام در مورد ارتقای رفاه اجتماعی از نهادهای مالی اسلامی انتظار می‌رود که نسبت به همه ذی‌نفعان خود مسئولیت‌پذیر باشند و به صورت آگاهانه اقدام کنند.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

رویکرد سیاسی نسبت به مسئولیت‌پذیری اجتماعی علاوه بر مسئولیتهای اقتصادی، تعهدات قانونی، اخلاقی و اسلامی را برای نهادهای مالی اسلامی مهم می‌شمارد. البته تعهد نسبت به ایفای فعالیتها و مسئولیتهای اجتماعی برای نهادهای مالی اسلامی، اختیاری در نظر گرفته شده است. نتایج مطالعات اخیر در روشهای بانکداری اسلامی حاکی است که سود و کارایی اقتصادی از مهمترین انگیزه‌های نهادهای مالی اسلامی، و آنها نسبت به مواردی که در اسلام مورد تأکید قرار گرفته است از جمله عدالت و رفاه اجتماعی، بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند. از سوی دیگر مطابق با نظریه مشروعیت و پارادایم اقتصاد ـ سیاسی، شرکتها همواره در تلاش هستند تا نشان دهند مطابق با انتظارات و توقعات جامعه عمل می‌کنند تا بدین طریق شهرت و اعتبار مناسبی به دست آورند و از عملکرد خوبی نیز برخوردار باشند. هم‌چنین بانکهای اسلامی برای اثبات ادعای خود نسبت به ایفای فعالیتهایشان مطابق با آموزه‌ها و اصول اسلام، باید به مسئولیتهای اجتماعی ـ اسلامی خود پایبند باشند و افشائیات مناسبی را در این زمینه انجام دهند. این اقدامات موجب می‌شود که این نهادهای مالی نزد جامعه از مشروعیت و مقبولیت مطلوبی برخوردار گردند و به تبع آن عملکرد مالی آنها با مراجعه بیشتر افراد به این نهادهای مالی بهبود یابد.

در این مقاله به ارزیابی سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی و ارتباط آن با عملکرد مالی بانکها در ایران پرداختیم. به دلیل اینکه طبق بررسیهای آماری رابطه معنی داری بین سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها و عملکرد مالی آنها مشاهده نشد، استنباط می‌شود که اطلاعات کافی و مناسبی در خصوص ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی در گزارشهای سالانه بانکهای ایرانی افشا نمی‌شود در صورتی که طبق اصول اسلام، افشای این‌گونه موارد برای اثبات عملکرد اسلامی بانکها ضروری و لازم تشخیص داده شده است. البته نتیجه، با نتایج پژوهشهایی از جمله موسعید و بوتی (۲۰۱۲) و تیوهین (۲۰۱۴) هماهنگ است. در این پژوهش، نبودن سطح مطلوبی از افشا می‌تواند به دلیل عدم تطابق قانون بانکداری بدون ربا در ایران با قوانین بین‌المللی بانکداری اسلامی باشد. مدیران بانکها باید توجه کنندکه با افشای این موارد در گزارشها نه تنها به وظیفه پاسخگویی خود در برابر جامعه و ذی‌نفعان جامه عمل پوشانده‌اند بلکه مهمتر از آن به ایفای مسئولیت پاسخگویی در برابر خداوند متعال پرداخته، و چنانچه ادعای عملکردی مطابق با اصول شریعت را داشته‌اند در عمل نیز آن را به اثبات رسانده‌اند. خداوند در قرآن کریم می‌فرمایند:

"ای کسانی که ایمان آوردید چرا چیزی می‌گویید که آن را انجام نمی‌دهید؟ شما پایداری در

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

جهاد را وعده می‌دهید ولی به میدان نمی‌آیید و یا از صحنه کارزار می‌گریزید. نزد خداوند سخت مورد خشم است چیزی بگویید که انجام نمی‌دهید" (الصف/ ۳ و ۲).

پیشنهادها

با توجه به نتایج، می‌توان پیشنهادهایی را در دوطیفِ پیشنهادهای اجرایی و پیشنهادهایی برای پژوهشهای آینده ارائه کرد:

پیشنهادهای اجرایی

نتایج این تحقیق می‌تواند در وهله نخست مورد استفاده بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد. با توجه به اینکه بانکها در ایران، سطح مناسبی از مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی را در گزارشهای سالانه خود افشا نمی‌کنند، بانک مرکزی باید به تدوین الزاماتی مناسب در جهت تطبیق قانون بانکداری بدون ربا با قوانین بانکداری اسلامی بپردازد. از طرفی مدیران بانکها بهتر است تدابیری را برای آموزش اصول و قواعد شریعت به کارکنان بیندیشند. هم‌چنین ضروری است که هیأت نظارت بر شریعت در بانکها تشکیل شود تا به طور دقیق بر کارها توسط کارکنان نظارت، و اطمینان حاصل شود که عملکرد بانک همواره با اصول شریعت منطبق است.

سازمان بورس و اوراق بهادار نیز می‌تواند به عنوان استفاده کننده نتایج این پژوهش معرفی گردد. این سازمان می‌تواند افشای ابعاد مختلف چک لیستِ مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی را برای بانکها و مؤسسات مالی به صورت الزام قانونی درآورد و این موارد را در تعیین شاخص کیفیت افشا (که این سازمان برای شرکتهای عضو بورس تعیین می‌کند.) مد نظر قرار دهد. در نهایت، این امر موجب بهبود پاسخگویی به ذی‌نفعان می‌شود و سودمندی در تصمیم را برای آنها به همراه دارد.

پیشنهادهایی برای پژوهشهای آینده

در مورد موضوع این پژوهش، تحقیقات داخلی چندانی صورت نگرفته است؛ لذا بهتر است در تعیین سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی بانکها با اعمال تعدیل و تغییر در برخی از ابعاد چک لیست بین‌المللی بر اساس قوانین داخلی کشور، زمینه پژوهشهای آینده فراهم آورده شود. از سوی دیگر با تهیه چک لیست و مقایسه شاخص افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ـ اسلامی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

با عملکرد مالی برای هر بانک به طور جدا می‌توان ارتباط بین این دو متغیر را در سالهای متمادی به طور دقیقتری بررسی کرد.

یادداشت

۱ ـ R یک زبان برنامه نویسی و محیط نرم افزاری برای محاسبات آماری و تحلیل داده‌ها ست که برای اولین بار در سال ۱۹۹۳ پیاده سازی شده است. یکی از ویژگیهای مهم این نرم افزار، ارتقای قابلیت‌های آن با افزودن بسته‌های ایجاد شده توسط کاربران است.

منابع فارسی

عربصالحی، م.، فرهمند، ش. و رامتین، م. (۱۳۹۰). بررسی ارتباط بین سیاست‌های بدهی و عملکرد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. **فصلنامه علمی پژوهشی حسابداری مالی**. سال سوم. ش ۱۰.

منابع انگلیسی

Abbasi, H. & et. al. (2012). The Tendency of Customers towards the Acceptance of Islamic Banking in Bahawalpur Region, Pakistan. Research Journal of Finance and Accounting.

Alperhan, B. (2012). Corporate social responsibility disclosure by Islamic financial institutions: an Australian case study. International Academy of Business and Economics.

Arshad, R. & et.al. (2012). Islamic Corporate Social Responsibility, Corporate Reputation and Performance. World Academic of Science, Engineering and Technology.

Bahari, Z., Yusuf, M.Y. (2014). Corporate Socail Responsibility in Islamic Banking Institutions in Aceh: Analysis of Criteria and Perception. Journal of Educational and Social Research. MCSER Publishing, Rome- Itly.

Chong, B. and Liu, M. (2010). Islamic banking: Interest-free or interest-based? Pacific Basin Finance Journal, 17 (1), pp. 125-144.

Darmadi, S. (2013). Corporate Governance disclosure in the annual report: An exploratory study on Indonesian Islamic banks. This article is available at: www.emeraldinsight.com/0828-8666.htm.

Dusuki, A. and Abdullah, N. (2007). Why do Malaysia customers patronise Islamic banks. International Journal of Bank marketing, 25 (3), pp. 142-160.

Farook, S. & et. al. (2007). Determinants of Corporate Social Responsibility Disclosure: The case of Islamic Banks. This article available at: http://ssrn.com/abstract=1828624.

Haniffa, R. & Hudaib, M. (2007). Exploring the Ethical Identity of Islamic Banks via Communication in Annual Reports. Journal of Business Ethics.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir

Archive of SID

Haniffa, R., Hudaib, M. 2001. A Conceptual Framework for Islamic Accounting: The Shar'a Paradigm. International Conference on Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective, New Zealand.

Hasan, A. (2010). "Exploring Corporate Social Responsibility Disclosure: The case of Islamic banks", International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, vol.3, no.3, 2010, pp.203-227.

Lee, S., Singal, M. & Kang, K. (2012). "The corporate social responsibility–financial performance link in the U.S. restaurant industry: Do economic conditions matter?" . International Journal of Hospitality Management xxx.

Lewis, M. (2001). "Islam and Accounting" Accounting Forum, Vol. 25, No.2, pp 103-127.

Lin, C., Yang, H. & Liou, D. (2009). "The impact of corporate social responsibility on financial performance: Evidence from business in Taiwan". Technology in Society 31, 56-63.

Metwally, M. M. 1997. 'Economic Consequences of Applying Islamic Principles in Muslim Societies.' International Journal of Social Economics.

Mosaid, F. & Bouti, R. (2012). Relationship between Corporate Social Responsibility and Financial Performance in Islamic Banking. Research Journal of Finance and Accounting.

Poddi, L. & Vergalli, S. (2009). "Does Corporate Social Responsibility Affect the Performance of Firms?" . FEEM Working Paper NO,52.

Tuhin, M.H. 2014. Dose Corporate Social Responsibility Expenditure Affect Financial Performance of Islamic Banks in Bangladesh?. Middle East Journal of Business.

Zubairu, U.M. & et.al. (2012). Evaluation of Social Reporting Practices of Islamic Banks in Saudi Arabia. Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

www.SID.ir